

**OBLIKE LJUDSKE IN BIROKRATSKE DISKRIMINACIJE
SKOZI POGLED LJUDI, KI JIH URADNO NIKOLI NISO
POIMENOVALI ZA BEGUNCE¹**

FORMS OF POPULAR AND BUREAUCRATIC DISCRIMINATION THROUGH THE EYES OF THE PEOPLE WHO HAVE NEVER BEEN OFFICIALLY NAMED REFUGEES

The article describes the field research which has been carried out among persons who are known in Slovenia as refugees from Bosnia and Herzegovina, although they have never officially been granted the status of refugees. The authors analyse the ways in which people who came to Slovenia because of the war in Bosnia and Herzegovina in the beginning of the 1990s interpret their reasons to come to Slovenia, describe their subjective feelings regarding life in Slovenia, recount their strategies of response to the treatment they received in the Slovenian social space and by the people within it, and interpret the state policy conducted towards them by the Republic of Slovenia. The analysis in the contribution focuses on the points in which the feeling of foreignness is constituted with regards to the so-called refugees from Bosnia and Herzegovina and the feeling of cultural proximity in relation to the Slovenian social-cultural space. The contribution also addresses the connection between the construction of foreignness or cultural proximity and xenophobia and discrimination, both on the level of individuals, Slovene state institutions and wider society.

Keywords: refugees, Bosnia and Herzegovina, xenophobia, discrimination

Članek opisuje izvedeno terensko raziskavo med osebami, ki so v Sloveniji znane kot begunci iz Bosne in Hercegovine, vendar jim status beguncev ni bil nikoli uradno podeljen. V njem avtor in avtorice analizirajo, kako osebe, ki so v Slovenijo prišle zaradi vojne v Bosni in Hercegovini v začetku devetdesetih let 20. stoletja, interpretirajo svoje razloge za prihod v Slovenijo, opisujejo, kakšni so njihovi subjektivni občutki o življenju v Sloveniji, ter pripovedujejo, kakšne so njihove strategije odzivanja na ravnanje slovenskega družbenega prostora in ljudi v njem do njih, ter kako interpretirajo državno politiko, ki jo je do njih vodila R Slovenija. V prispevku je podana analiza v tistih točkah, v katerih se pri t. i. beguncih iz Bosne in Hercegovine konstruira občutek tujstva, oziroma kulturne bližine v odnosu do slovenskega družbeno-kulturnega prostora, ter kako sta konstrukcija tujstva oziroma kulturne bližine povezana s ksenofobijo in diskriminacijo s strani posameznikov, slovenskih državnih institucij in širše družbe.

Ključne besede: begunci, Bosna in Hercegovina, ksenofobija, diskriminacija

UVOD: METODOLOŠKE OPOMBE

Namen naše raziskave je bil ugotoviti, kako osebe, ki so v Slovenijo prišle zaradi vojne v Bosni in Hercegovini v začetku devetdesetih, interpretirajo svoje razloge za prihod v Slovenijo, kako se v Sloveniji počutijo, živijo in kakšne so njihove strategije odzivanja na ravnanje slovenskega družbenega prostora in ljudi v njem do njih, ter kako interpretirajo politiko, ki jo je do njih vodila R Slovenija. Zanimalo nas je, katere so tiste točke, v katerih se pri teh osebah konstruira občutek tujstva, oziroma kulturne bližine v odnosu do slovenskega družbeno-kulturnega prostora, ter kako sta konstrukciji tujstva oziroma kulturne bližine povezani s ksenofobijo in diskriminacijo s strani slovenskih državnih institucij, širše družbe in posameznikov do teh oseb.

Vojna v Bosni in Hercegovini se je začela spomladi 1992. V le nekaj mesecih je iz območja Bosne in Hercegovine zbežalo na milijone "prisilnih", "neprostovoljnih" migrantov. Zatočišče so si poiskali v državah Zahodne Evrope, veliko pa jih je ostalo v Sloveniji. Slovenija v veliko primerih ni bila "zelena" ciljna država, tu so ostali, ker so se meje za pot "naprej" zaprle. Nekateri so v Sloveniji ostali tako rekoč naključno, saj so pričakovali, da spopadi ne bodo dolgotrajni.

Kljub temu, da našim informatorjem status begunca ni bil nikoli priznan ter tako niso nikoli uživali pravic, ki izhajajo iz statusa begunca, so o sebi govorili v kontekstu pričujoče razprave najbolj pogosto kot o beguncih. Ker je za življenje posameznika izredno pomembno, ali ga obravnavajo kot begunca ali kot kako drugo vrsto prisilnega ali prostovoljnega migranta, smo spodaj nekaj več pozornosti namenili pravnim statusom, ki izhajajo iz različnih (mednarodnih) pravnih podlag. Pri tem pa se moramo zavedati dejstva, da so definicije, kar velja tudi za opredelitev statusa beguncev, odraz in hkrati sredstvo moči (prim. Mežnarič 2003). Zaradi samoopredeljevanja beguncev tudi avtorji tega prispevka uporabljamo denominacijo begunec. Beguncem je bilo v Sloveniji sicer zagotovljeno začasno zatočišče – pravne podlage pojasnjujemo v nadaljevanju –, vendar so jih po desetletju bivanja v Sloveniji ravno politike, ki so urejale njihov status, postavile na družbeno margino.

* * *

¹ Raziskavo na terenu smo izvedli Alenka Janko Spreizer, Špela Kalčič, Dean Šušmelj in Tatjana Pezdir. Pričujoči članek je delo podiplomskih študentov antropologije, ki je nastalo s študentsko participacijo (modul Individualno raziskovalno delo) v okviru nacionalnih projektov Imaginiranje drugega: konstruiranje drugosti na primeru migrantov, beguncev, prosilcev za azil (nosilka dr. Alenka Janko Spreizer, ISH), Procesi etničnega razlikovanja v Sloveniji: soočenje percepcij (nosilka dr. Irena Šumi), in modula Antropološke terenske metode (nosilka dr. Irena Šumi, INV), ki se je v študijskem letu 2002/03 izvajal na Institutum Studiorum Humanitatis - Fakulteti za podiplomske humanistične študije v Ljubljani.

Pri raziskavi smo uporabili metodo preferenčnega verižnega referiranja, ki je znana tudi kot metoda snežene kepe. Pogovori z informatorji so potekali v obliki polstrukturiranih intervjujev, v katerih smo se osredotočili predvsem na vprašanje njihovega počutja in življenja v Sloveniji ter njihovih odnosov z državljani in drugimi prebivalci Slovenije. Informatorji so v pripovedih o svojih osebnih izkušnjah želeli natančno predstaviti širši kontekst svoje situacije; tako so nekateri intervjuji, ki smo jih izpeljali, bolj podobni življenjskim zgodbam, ki se osredotočajo na življenje v Bosni in Hercegovini pred vojno in med vojno, in na življenje v Sloveniji od leta 1992 do danes. Življenjske zgodbe bolj ali manj neposredno kažejo na probleme diskriminacije v Sloveniji, ki so jo zaznavali kot institucionalno diskriminacijo. Prek izpovedi, ki označuje življenje v daljšem zgodovinskem obdobju smo si lahko oblikovali prestave o njihovem življenju v širšem družbeno-kulturnem kontekstu.

Skupna točka informatorjev je njihov skoraj sočasni prihod leta 1992, ko so se začeli prvi vojni spopadi v Bosni. Večinoma prihajajo iz različnih krajev Vzhodne in Srednje Bosne in Hercegovine, ki se po daytonski razdelitvi Bosne in Hercegovine nahajajo v današnji Republiki Srbski.

Od enajstih informatorjev, kolikor jih je bilo zajetih v našo raziskavo, štirje prihajajo iz Bratunca, dva iz Goražda, dva iz Srebrenice, dva iz Modriče, in eden iz okolice Sarajeva. Izobrazbena struktura informatorjev je pestra: dva imata visokošolsko izobrazbo, eden višješolsko, eden srednjo izobrazbo, preostalih sedem informatorjev pa ima poklicno triletno izobrazbo. Podobna raznolikost je prisotna tudi v starostni strukturi: trije informatorji so stari od 26 do 30 let, štirje od 36 do 40 let, dva med 41 in 45 let, eden med 45 in 50 let, in eden med 61 in 65 let. V raziskavo je bilo zajetih šest moških in pet žensk.

Prve stike smo navezali s posamezniki, ki so delovali v odboru begunskega centra na Viču, malo pred njegovim zaprtjem potem, ko je bil sprejet dekret o izpraznitvi viškega zbirnega centra. Nekateri izmed avtorjev članka smo bili povabljeni na piknik, kjer smo spoznali tudi nekaj drugih informatorjev in aktivistov, ki so podpirali Kapak. Z gostitelji smo najprej navezali stik, ti pa so nas pozneje napotili še na druge sogovornike.

Do tedaj so bili begunci iz Bosne in Hercegovine segregirani v centrih, ki so jih pristojni postopoma številčno zmanjševali ob izvajanju politike prostovoljne repatriacije v letih 1997 in 1998.² Koliko oseb se je vrnilo, ni natančno znano, informatorji pa razpolagajo z informacijo, da so dobili posamezniki, ki so se odločili za vrnitev, pomoč v višini 10.000 DEM.

* * *

² Vsi informatorji, s katerimi smo opravili intervjuje, so bili najprej nastanjeni v zbirnih centrih, šele kasneje, s spremembo njihovega statusa iz "statusa začasnega zatočišča" v "urejen status stalnega prebivališča", so se preselili v zasebna najemniška stanovanja.

Im1:³ Ma, nekde se oko dvije i tri, dvije, tisoče in tristo, to se barata sa tom cifrom, ali ... Sad to, malo se vratilo, što se je vratilo, se vratilo 97., 98. Znači, ovo je sve...

A: Dali so ljudi dobili neki novac, da su se mogli vratit?

Im1: Ma to je malo vse, jesu dobili, ali to je malo. Jednom ču ti reči, porezno su dobili 10 hiljada maraka, sad, to je zadnje, što je bilo u septembru...

Ljudje, ki so se odločili ostati v Sloveniji, so se pozneje razselili. Po naših informacijah so se po praznenju viškega izbirnega centra redko odločili za selitev izven Ljubljane. Nekaj jih je najelo stanovanja, nekateri pa so bili po zaprtju viškega centra premeščeni v druge begunske centre, npr. v Postojno.

Intervjuje smo izvajali z ljudmi, ki so bivali v Ljubljani, kjer so s finančno podporo Urada za preseljevanje in begunce (UPB)⁴ najeli stanovanja. Zbrali smo evdenco, ki priča o težavah, s katerimi so se soočali ob najemu stanovanj. Predvsem so živeli v finančni negotovosti, saj so jim ponudili finančno pomoč v dveh variantah: lahko so sprejeli 80.000 SIT na družino za najem stanovanja za dobo osem mesecev, po drugi pa jim je bilo ponujenih 40.000 SIT za šestnajst mesecev.

Vsi informatorji so bili iz njihovega domačega okolja zaradi nastajajočega vojnega žarišča v njihovi domovini na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja dobesedno "iztrgani". Nekateri so prišli individualno, z javnimi prevoznimi sredstvi:

A: Omenil si, da ste prišli v Slovenijo v lastni režiji? To pomeni, da ste prišli s svojim avtom?

Im2: Ne, prišli smo z avtobusom iz Srbije, takrat.

A: Aha, kar kupil ste karto?

Im2: Karto in ... Jaz sem imel ful problemov, ker nisem imel pasoša. Pa mati je pozabila pasoš uzet sabo. Ker oni so isto, ko so šli iz Bosne dol v Srbijo, so šli isto dol za en teden. To je bilo tko rečen. Pa potem kaj jaz vem tam, ker smo ostali, pa ko smo videli, da ne moremo iti nazaj, pa smo razmišljali, kam zdej in kako. Potem je bilo tud težko za prežvet. Nas je bilo 11 pri bratu, pa on je sam delal...[...] Potem je brat pa najdu eno vezo pa so nam izdal te potne liste prav v Srbiji. In te pol že od prej v Jugoslaviji se je pa znalo na potnem listu, v kateri republiki je bil izdan. In ko smo prišli v

* * *

³ Identiteta informatorjev je v vseh neposrednih navedbah in omembah informatorjev zakrita s triznakovno šifro: **I** (informator); **m/ž** (spol); **1,2,3**..(arbitrarna zaporedna številka). Oznaka **A** pomeni izpraševalca, torej vedno enega izmed avtorjev tega sestavka.

⁴ Urad za preseljevanje in migracije je bil preimenovan v Direktorat za migracije.

Slovenijo, k fotra so spustili, ko je imel v Bosni narejen potni list. A mene pa matere niso hotli.

Večina izmed njih ni vedela, kam jih peljejo, ne kje bodo nameščeni. Najpogosteje so preko Rdečega križa, Karitasa ali s pomočjo drugih humanitarnih organizacij prispeli v Slovenijo; najprej ženske in otroci ter starejši ljudje, šele kasneje so za njimi prišli še moški, ki so ponavadi ostali v BiH, dokler so mogli, ker so skušali zaščititi svoje domove, ali ker so morali (to velja za mobilizirane ali zadržane v katerem izmed obkoljenih mest, npr. Bratunac, Srebrenica). Ti so pozneje, ko so bile meje zaprte in legalen prihod ni bil več mogoč, prišli ilegalno, da so se lahko ponovno združili s svojimi družinami v Sloveniji. Prišli so prek ilegalnih poti in s prevozi, ki so bili precej tvegani in dragi.

Slovenija je bila za večino tako rekoč nujna in prisilna točka postanka: niso si poiskali alternativnih oblik prestopa meje (ilegalni prehod meje), ker niso imeli finančnih sredstev; nekateri so imeli številčne družine in jim je bil takšen prehod predrag, posamezniki niso imeli s seboj potrebnih potnih listov, dokler je bil prehod še mogoč, pozneje pa so se meje na Zahod zanje zaprle. Nekateri so svojo pot iz Slovenije nadaljevali, v zahodnoevropske in ameriške države.

Posamezniki pa so kljub uspešnemu ilegalnemu prestopu meje prišli nazaj, saj jim življenje npr. v Švici ni ustrezalo zaradi kulturne tujosti.

Im4: Po vojni sam ja ovde prešao u Sloveniju i otišao u Švajcersku. Da obstanem u Švajcerskoj, jer sam imao sestru u Švajcerskoj. I mislio sam, da obstanem u Švajcerskoj, shvataš, i nije mi sistem odgovarao, shvataš,

A: Zakaj?

Im4: Ne vem. Sve je bilo tiho, sve je bilo nekako, shvataš, neke stvari zabranjene, mogu ti zabraniti ovo, mogu ti zabraniti ono. Nisam ja otrok, da mi zabraniš, shvataš? Ne smeš kaditi. U stanovanju ne smeš kaditi, u stanovanju. U Švajcerskoj. Onda ... ja .

A: Kaj, po zakonu al' kako?

Im4: Ne, ne dozvoljava taj što je izdo stanovanje, ne dozvoljava, da kadim. A moja sestra i taj zet, oni nisu kadili. I meni svakog časa pokaže na ... (pokaže z roko)

A: ... na balkon

Im4: Daj, sad ja idem na balkon! Veš. Ne mogu ja to. Nisam navajen. Jer ja nikad nisam bio podstanar. Ja, ja pa žena nikad nismo bili podstanari. Imali smo svoju hišu i normalno da u hiši delaš kar hočeš. Neko, ko se navadi, da ima takvo nešto, a prede na bude podstanar i takve te stvari .. Jer nisi nava-

jen, da ti neko visi nad glavom i nešto da ti komanduje. Pusti me, hoću sam da radim, da ti plačam i evo ti, i PUSTI ME normalno da živim.

Tisti pa, ki so imeli možnost in sredstva za nadaljevanje poti, a so vseeno ostali v Sloveniji, so se odločili ostati zaradi naslednjih največkrat navajanih razlogov: geografska bližina Bosne in Hercegovine; prisotnost njihovih domačih v Sloveniji; relativna podobnost jezika z njihovim domačim; ter v intervjujih omenjena domnevna kulturnogodovinska povezanost BiH in Slovenije, ki se je utrdila v času bivše skupne države obeh republik - SFR Jugoslavije. - Nekateri begunci iz Bosne in Hercegovine pa so se v Sloveniji znašli naključno, zaradi življenjskih usod; iz tega razloga se so odločili verjetno tudi ostati:

Im1: Ovo što mogu reći, a to je jeste taj put životni od devetdesete i druge godine, e, kada sam ... kada ni, ni, nisam ni razmišljao, da bi ovaj, da bi nastio Bosnu i Hercegovinu, jer, šta ja znam, otići u tui svet, nisam ni razmišljao, jednostavno ... Jedan nagovor, kad su kolegi jednog lekara zbold loših izvida moje hćerke, tad sam, ovaj, odlučio, da ... da bi otišli u, sa suprogom u Priboj, to je jedno malo mjesto v Jugoslaviji bivšoj, ja ..(.)

Im1: Tako bi taj krizni period u Bosni in Hercegovini, kojim su svi razmišljali, da će trajat ovaj, da će trajat petnaest dana.

A: Rekli ste, da ste mislili, da bo v petnajstih dneh konec ...

Im1: ... ma ja, vojne i da bi mogao nastajat u Bosni lječenje sa hćerkom, međutim taj period u Jugoslaviji isto bio težak, pogotovo za muslimane. To je, šta ja znam, kad smo došli u Priboj, ta su ..., ta žena, koju su bili preporučili, rekla je, da se prave racije in da gleda ravno, ovaj, odvodi ljude. Šta nam je bio poziv, da se nekako prebacimo u ... u Skoplje.

Tisti informatorji, ki so prišli v Slovenijo domnevajoč, da so se umaknili iz Bosne in Hercegovine le za kratek čas, so se sprva namestili pri sorodnikih, ki so imigrirali v Slovenijo še v času skupne države SFR Jugoslavije. Pozneje so se namestili v begunske centre, ki so se v naslednjih letih postopoma zapirali.

Im2: Ja najprej smo živeli ene 8 mesecev pri stricu, u, z njegovo družino. pol smo se pa odločili, da gremo v begunski center, (...) mal preveč časa bit pri enem je težko.

A: Mhm, mhm.

Im2: Pol smo pa živeli od leta, tam nekje tam devetsotriindevetdeset pa vse do sedemdevetdeset v begunskih centrih.

A: V katerih pa?

Im2: Najprej smo bili v Tržiču, pa pol, zdaj tko ne vem, kronološko, kok časa sem, pol smo šli v Škofjo Loko, ko se je zaprl center. Potem, ko so se

starši odselili v Bosno, sem jaz šel na Šmartinsko tle. Pol, ko se je Šmartinska zaprla, pol so pač te študenti, ki so bili not, pač dobili namestitev v študentskem domu.

DAYTON IN ONEMOGOČENA VRNITEV: ZGODOVINSKI VIDIK

Leta 1991 se je začela vojna, ki se je kasneje razširila v nekaterih republikah nekdanje Jugoslavije, npr. v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem, Srbiji in Kosovu. Cilj vojne v Bosni in Hercegovini je bil nacionalizem, ki je vodil v etnično čiščenje. Širok izraz zajema vse oblike etničnega nasilja od umorov, posilstev, mučenja do prisilne odstranitve ljudi (Carmichael 2002: 2), oz do izгона določenih etničnih skupin iz določenih teritorijev. Tako Srbija kot Hrvaška sta znotraj Bosne ustanovili svoji paradržavi (Poulton 1997). Srbske sile so zavzele tri-četrtine ozemlja Bosne in Hercegovine. Večina nasilja se je zgodila z napadanjem mest in krutostjo nad civilnim prebivalstvom. Ko se je vojna v Bosni končala, se je število prebivalstva znižalo za približno 1 milijon (na 3,4 milijone). Ocenjujejo, da je okoli milijon ljudi umrlo. V celoti je bilo okoli 2,5 milijona ljudi razseljenih, 750.000 v Evropo in 200.000 v Severno Ameriko, večina prebivalcev Bosne in Hercegovine pa je bila notranje razseljena (Wight 2000).

Vojne je bilo uradno konec novembra 1995 s podpisom Daytonskega sporazuma. Sprte strani so naredile kompromis z ustanovitvijo dveh ločenih in avtonomnih entitet, in sicer Federacije Bosne in Hercegovine (ki jo Poulton imenuje t.i.Hrvaško-Muslimanska federacija), ter Republike Srbske.

Po koncu vojne je bila Bosna in Hercegovina razdeljena na Federacijo Bosne in Hercegovine in Republiko Srbsko. Vendar je Daytonski sporazum na žalost bolj kot rešitev predstavljal le niz kompromisov, ki so uspeli zaustaviti vojno. Sporazum je obljubljal, da se bodo lahko begunci in ostale razseljene osebe vrile na svoje domove, kljub temu pa vračanje poteka zelo počasi, tako je bilo pet let po koncu vojne, po poročilih Amnesty International, več kot milijon ljudi še vedno razseljenih (cit. Po: Wight, *ibid.*). Daytonski sporazum je v resnici dosegel ravno nasprotno od predvidenega: onemogočil je vračanje beguncev domov.

A: A u vašom prim ... slučaju, vi, ako bi bila kćerka u redu, vi bi se mogli vratiti tad ili ...?

Im1: Bi, mogao bi se ja vratit, mogao bi se ja vratiti, ovaj ...

Mislim zbog toga, ko je sad na vlasti [u vašom gradu]?

Im1: Eee, pazi, ja, ja živim, Alenka, u Goraždu. Znači, u Goraždu, u kojem je grad podeljen. Znači, onaj, ja pripadam toj federaciji. Pa čak je podeljen, onda to je pola Republike Srbske i pola federacije. I pripada mi, taj deo

kuče, gdje ja živim, toj federaciji. Naravno, treba mi novca, da ovu kuću usposobim, da jo vratim u normalan život, onda dolaze drugi problemi. Služba. kako to riješit? I dole je to teška situacija.

A su vam razturili vaše imanje u Bosni?

Im1: Pa, nnnjedna kuća je to tamo izgorijela, ostala mi očeva, i to je to ...

Pa sada niko ne živi u njoj? Mislim, nisu živjeli drugi ljudi ...

Im1: Živi, mati. jer...

... aha, dobro, vaša porodica. Nisu se drugi ljudi naselili ...

Im1: Ja, to ...

... zato, što ima isto i primjera, da žive neki drugi ljudi žive ...

Im1: Tako je, što se tu dešavalo, znači, došlo je do etničkog pomira stanovništva tokom rata u Bosni. Znači, iz tog dela Goražda, u kojem su bili Muslimani, sad su oni prešli u federaciju, pod pritiskom vojske Srbske, a u tom su se naselili sad Srbi, i tu žive, u tom dijelu. I sad se ovi ne mogu, naravno, vratit u svoje kuće, do nekakvog perioda, kad će to biti, to je stvar međunarodne zajednice.

Politična razdelitev na Republiko Srbsko in Federacijo Bosne in Hercegovine v mnogih krajih onemogoča ekonomsko preživetje, saj zaradi razdeljenosti resursov in nesodelovanja med novima političnima tvorbama življenje in delo v mnogih krajih nista mogoča. Poročajo, da tovarne, ki so sedaj v srbskem delu mest, Modriče in Goražd ne delujejo

Im1: I pošto ta njena fabrika, to je bivša vojna jedna fabrika, koja je, koja je imala jedan deo u jednom dijelu Goražda, jedan bio u drugom dijelu, znači iz više fabrika sastavljena. Ali so sve zavisne jedna od druge. Kad je rat nastao, znači, kad se grad podijelio, je ta fabrika prešla u ruke Republike Srbske, a drugi ostao nama. A sad ni jedna fabrika ne može raditi, zato, što su proizvodnje usko vezane za fabriku.

Srbe v Republiki Srbski so spodbudil k razmišljanju o svoji entiteti kot lastni državi, srbske stranke pa so odkrito "navijale" za združitev s Srbijo.

Muslimanski⁵ ali hrvaški begunci, ki so se želeli vrniti domov in so morali presopiti notranjo "etnično" mejno linijo med Federacijo Bosno in Hercegovino in

* * *

⁵ Še danes se mnogi izmed informatorjev sami opredeljujejo za Muslimane, Bosance, Bošnjake. Musliman tudi danes ne predstavlja zgolj pripadnika muslimanski veroizpovedi, pač pa nekaterim predstavlja oznako nacionalnosti. Oznaka Musliman (z veliko začetnico) je v nekdanji Jugoslaviji predstavljal etnično oznako za v Bosni in Hercegovini živeče muslimane. Veljala je od leta 1971 do 1993, ko je bilo sprejeto poimenovanje Bošnjak.

Republiko Srbsko, so tvegali napade s strani mnogih nacionalistično usmerjenih Srbov. Podobni problemi so se pojavljali tudi v Hercegovini, kjer so tisti prebivalci, ki so gojili nacionalistične hrvaške občutke, organizirali svojo minidržavo, Herceg-Bosno. Tako je bila vrnitev Muslimanov na domove onemogočena tudi v tem delu Bosne in Hercegovine.

Na onemogočanje vračanja Muslimanov na svoje domove so se odzvali tudi v centralni Bosni in Hercegovini, kjer se je, sicer v manjšem številu, ravno tako dogajalo, da so muslimanske avtoritete ovirale ljudi, ki so jih opredeljevali za Hrvate, ki so se želeli vrniti na svoje domove v tem delu države (Pouton 1997:235-6). Za vračanje na ozemlje Republike Srbske, od koder so bili izgnani predvsem Muslimani, še danes obstajajo velike ovire, ravno tako pa je močno vprašljiva tudi reintegracija, saj so tisti, ki se vračajo, soočeni z nasiljem in težavami pri uveljavljanju socialnih in ekonomskih pravic (Wight 2000).

“ZAČASNI BEGUNEC” IN “STATUS ZAČASNEGA ZATOČIŠČA” – PRAVNI VIDIK

Ob začetku vojne v Bosni in Hercegovini, spomladi leta 1992, je tako v Slovenijo prišlo okoli 45.000⁶ beguncev iz Hrvaške ter Bosne in Hercegovine. Pogosto omenjena številka 70.000 je bila le približna ocena. Septembra 1993 je bilo izvedeno prvo uradno štetje in takrat je bilo zabeleženih v Sloveniji 31.000 beguncev iz republik bivše SFR Jugoslavije. Begunci iz Hrvaške so v Slovenijo sicer začeli prihajati septembra 1991, večina beguncev iz Bosne in Hercegovine pa je prispela spomladi 1992. V tistem času je bilo v Sloveniji približno 45.000 beguncev. Številka 70.000 je bila torej precej napihnjena, kar je dobilo tudi svoje negativne konotacije v medijih.

Im1: Znam, da je uvijek, znam da je možda devedeset i treće godine razpolagao s ovim imanjem negdje 70 hiljada izbjeglica. Razpolovi. To je bila cifra, kojom so mediji napisali ... onda, posle popis, devedeset četvrte, pa bilo je negdje oko trideset hiljada, pravi popis, UNCHR ... Onda je bio padao [...?]. Ljudi su otišli u razvijene države, Švijedska, Holandija, [...] kde je ... Njemačka, kdje su bili europski standardi prilaza u bjegunce.

Slovenija jim je dodelila t.i. “status začasnega zatočišča”. Šlo je za začasno obliko zaščite, ki je beguncem ponujala le omejene pravice, saj je predvidevala, da se bo večina beguncev kmalu vrnila. Po koncu vojne v drugi polovici devetdesetih let pa je vrnitev zaradi nemogočih bivalnih razmer, npr. fizične odtujitve ali poškodovanosti nekaterih objektov, nevarnosti pred fizičnim nasiljem, nedelovanje

* * *

⁶ Več o tem glej v Vrečer, www.iwm.at/publ-jvc/je-10-04.pdf, (citirano 15.1.2004).

ekonomske infrastrukture, ki je omogočala zaposlitev v Bosni in Hercegovini, tako političnih kot tudi socialnih, za mnoge postala nemogoča, zato je mnogo beguncev v Sloveniji ostalo tudi po končani vojni. Teh je bi bilo po podatkih ECRI⁷ leta 2003 v Sloveniji še 2.150.

Našim informatorjem in tudi drugim vojnim beguncem s področja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji nikoli niso dodelili statusa begunca v skladu z Ženevsko konvencijo o statusu beguncev (1951) in s Protokolom o statusu beguncev iz leta 1966, katerih podpisnica je Slovenija. Od leta 1992 do 2003 so begunci imeli "status začasnega zatočišča", Slovenija je do konca leta 2003 status begunca po Ženevski konvenciji priznala le petinsedemdesetim osebam, ki uživajo pravice, izhajajoče iz tega statusa. Iz terenskih zapiskov, ki jih je oblikoval eden od avtorjev pričujočega sestavka sledi, so bili podatki naslednji:⁸:

	Število prošelj za azil	Rešene prošnje	Št. podeljenih azilov
2002	640	639	3
2001	1.511	1.0042	25
2000	9.244	969	11
1999	744	441	0
1998	337	82	1
1997	72	51	0
1996	35	26	0
1995	6	17	1

Status begunca po Ženevski konvenciji se sicer dodeljuje osebam, ki jih država prizna za begunce zato, ker v skladu s konvencijo in protokolom lahko dokažejo utemeljeno nevarnost, da jih bodo preganjali na podlagi rase, vere, nacionalnosti, političnih idej ali pripadnosti kateri izmed družbenih skupin.⁹ Tistim, ki bežijo zaradi vojne in splošnega nasilja v državi, po Ženevski konvenciji ni mogoče

* * *

⁷ Upoštevani so vsi begunci iz območja nekdanje Jugoslavije, tudi begunci s Kosova. Leta 1999 jih je v Slovenijo prišlo 2.500. Prim: European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), Drugo poročilo o Sloveniji, sprejeto 13. decembra 2002, Council of Europe, Strassbourg, 2003.

⁸ Terenski zapiski iz seminarja za novinarje z naslovom "O beguncih in pasteh poročanja o begunski problematiki"; seminar je potekal 5. junija 2003 v Centru Evropa, organizirali pa so ga Gea 2000, UNHCR, Filantropija, Mozaik, IDC Svet Evrope. Sponzor seminarja je bil UPB.

⁹ Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951, t.i. "Ženevska konvencija 1951", je začela veljati 22.aprila 1954. Protokol o statusu beguncev iz leta 1966 je začel veljati 4. oktobra 1967.

dodeliti statusa begunca, saj konvencija ne obravnava množičnega bega zaradi vojne agresije in je v tem pogledu zastarela.

Argument, da gre za premike ljudi znotraj ene države, je neutemeljen, saj so hkrati potekala prizadevanja za mednarodno priznanje Republike Slovenije, ki se je osamosvojila in razglasila neodvisnost leta 1991. Slovenija bila s strani EU in ZDA priznana na začetku leta 1992. Medtem ko si je slovenska mednarodna politika prizadevala za priznanje od Jugoslavije ločene, neodvisne države, so nedodeljevanje statusa beguncem interpretirali z dejstvom, da gre za prisilne premike skupin ljudi v isti državi!

Spričo vojne na področju nekdanje Jugoslavije in beguncev, ki so bežali zaradi splošnega nasilja, tako po interpretaciji za migracije prisotnih organov teh problemov ni bilo mogoče obravnavati v skladu z Ženevsko konvencijo, v Sloveniji pa se je nanje nanašal le 42. člen Zakona o tujcih (UL RS, št. 61/99), ki predvideva možnost začasne nastanitve tujcev, za katere teče postopek za ugotavljanje identitete, in tujcev, ki jih iz kakršnihkoli razlogov ni mogoče takoj odstraniti iz države. Na temelju enakih načel pa lahko nekoga prizna kot begunca tudi neposredno Visoki komisariat za begunce pri Združenih narodih (v nadaljevanju UNHCR), tudi če ta begunec biva v državi, ki ni sprejela konvencije in protokola, in tudi, če so mu status konvencijskega begunca zavrnil. S tem postanejo "mandatni begunci" (oz. "humanitarni begunci" oz. "begunci s statusom B") in uživajo zaščito UNHCR, ne pa nujno tudi vseh pravic, ki izhajajo iz konvencije. Begunec z "B statusom" v državi sprejema na primer nima pravice do dela, socialno-ekonomske integracije in stalne naselitve, kot ga ima "konvencijski begunec".¹⁰

Vsaka država pa lahko sama dodeli bodisi konvencijski ali humanitarni status skupini ljudi, ki je širša, kot jo opredeljuje konvencija. Listini, ki razširjata zaščito na begunce, ki svojo državo zapustijo zaradi zunanje agresije, okupacije, zunanje dominacije, notranjih konfliktov, množičnih kršitev pravic ali zaradi drugih okoliščin, ki resno ogrožajo javni red in mir, sta Konvencija o specifičnih vidikih begunske problematike oz. Cartagenska deklaracija, ki sta ju sprejeli Organizacija ameriških držav in Organizacija afriških držav leta 1969.¹¹ Po njenem zgledu je aprila 1981 posebna ekspertiza UNHCR uporabila izraz "začasni begunec", ko je

* * *

¹⁰ Zakonu o azilu (UL RS, št. 61-2911/1999); Zakon o dopolnitvah zakona o azilu - ZAzil-A (UL RS, št. 124/2000); Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu - ZAzil - B (UL RS, št. 67/2001); Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o azilu - ZAzil - C (UL RS, št. 98/2003). V: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r02/predpis_ZAKO3902.html, (citirano 10.02.2004); in Doupona, Verschueren in Žagar 2001.

¹¹ Tako razširitev koncepta "beginca" so kolektivno sprejeli zaradi regionalnih zahtev, na primer za Afriko v Konvenciji AOU, ki ureja posebne vidike begunske problematike v Afriki (10. septembra 1969); ta vidik je tudi del tako imenovane Kartagenske deklaracije, ki jo je sprejela Organizacija ameriških držav. Za Evropo ni bila sprejeta nobena deklaracija.

razpravljala o vprašanju množičnega bega, za ljudi, ki uživajo zaščito države, medtem ko se zanje išče dolgoročnejša rešitev.

Razširjena definicija begunstva je bila v Evropi tako prvič uporabljena šele ob razpadu nekdanje Jugoslavije. Na podlagi poročila ekspertize UNHCR iz leta 1981 se je tudi Slovenija odločila, da bo vpeljala naziv "začasnega begunca", ki so ga kasneje spremenili v "navidezno ustaljeno kategorijo z jasnimi legalnimi implikacijami" (Lipovec, cit. v Vrečer 1999: 31-2). Glede pravic, ki so izhajale iz naziva "začasnega begunca", velja omeniti pravico do nastanitve v nastanitvenem centru, dva oziroma trije obroki hrane dnevno, osnovno zdravstveno zavarovanje ter možnost osnovnega izobraževanja. Kot "začasnim beguncem" pa je bila tem ljudem v celoti odvzeta pravica do dela.¹² Ta pravni status so v Sloveniji množično dodeljevali le do avgusta leta 1992, ko naj bi Slovenija, po ugotovitvah pristojnih organov, dosegla meje objektivne zmožnosti za preskrbo beguncev, in je zaprla meje (Doupona Horvat, Verschueren in Žagar 2001).

Naziv "začasni begunec" v Sloveniji sprva ni bil pravno osnovan in je legalne temelje dobi šele leta 1997, ko je Državni zbor sprejel Zakon o začasnem zatočišču.¹³ Bistvene novosti tega zakona so posegale predvsem na področje delovne zakonodaje za begunce, saj jim je bilo dovoljeno opravljati začasna in občasna dela,¹⁴ vendar le 60 dni na leto (osem ur na teden), kar seveda ni zadoščalo za kritje njihovih osnovnih potreb.¹⁵

Julija 2002 je Slovenija sprejela še Zakon o spremembah in dopolnilih zakona o začasnem zatočišču,¹⁶ s katerim je beguncem z začasnim zatočiščem omogočila pridobitev stalnega prebivališča, s čimer naj bi ustvarila osnovo za njihovo integracijo v Slovenijo. Poleg stalnega prebivališča dopolnila zakona beguncem med drugim omogočajo tudi delo s polnim delovnim časom in vključitev v sistem zdravstvenega in socialnega zavarovanja. Do leta 2002 je večina beguncev (1.661 oseb od približno 2.150 evidentiranih)¹⁷ s statusom začasnega zatočiščarja že pridobila stalno prebivališče. Tukaj velja omeniti tudi, da je "status začasnega zatočiščarja" v Sloveniji veljal enajst let (do leta 2003) kljub temu, da po pravilniku Parlamenta Evropske unije ne bi smel trajati več kot pet let.¹⁸ Beguncem s področja nekdanje

* * *

¹² Urad za priseljevanje in begunce, maj 1993. Govor na seminarju o reševanju begunske problematike v Republiki Sloveniji, str. 7-8. V: Doupona, Verschueren, Žagar, 1999: 28.

¹³ UL RS, št. 20/1997.

¹⁴ Glej Zakon o začasnem zatočišču, 24. člen (UL RS, št. 20/1997).

¹⁵ Po opozorilu ECRI (*op.cit.*) ta zakon ni predstavljal neke trajne rešitve ne sredstev za integracijo beguncev v slovensko družbo.

¹⁶ UL RS, št. 67/2002.

¹⁷ European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *op. cit.*

¹⁸ Vrečer, www.iwm.at/publjvc/jc-10-04.pdf.

Jugoslavije je status "začasnega zatočišča", vključno z vsemi pravicami, ki so izhajale iz tega statusa, prenehal veljati dne 1. avgusta 2003.¹⁹

PROBLEM ONEMOGOČENE INTEGRACIJE

Položaj beguncev jeseni 2003, ki se na osnovi pridobljenega stalnega bivališča poskušajo, pogosto z velikimi težavami, integrirati v slovensko družbo, je tako rekoč posledica opisanih statusov, ki so jim bili predhodno dodeljeni.

Mlajši informatorji so nam povedali, da so imeli več možnosti za integracijo v družbo s pomočjo vključitve v izobraževanje; zlasti s populacijo v starosti, godni za rednješolske in študentsko izobraževanje, so vpisali v redni sistem izobraževanja.

Im2:Šele septembra triindvetdeset sem se vpisu v tretji letnik, pač en letnik sem spustu.

A: Aha, v treji letnik srednje šole.

Im2: Srednje šole, ja v Kranju.

A: Aha, kam si pa hodu v srednjo?

Im2: Na Iskro, v strojno šolo.

Posamezne prostovoljske organizacije so poskušale z izobraževanjem starejših, vendar so bili ti poskusi manj uspešni. Kot je navedel eden od informatorjev, jezikovni tečajji, ki so jih ponudili beguncem ob prihodu v Slovenijo, niso bili primerni za manj izobraženo in starejšo skupino ljudi:

Im1: Dobro, Alenka, znaš šta je, ja ču, ja ti mogu ovo reč, kad je u pitanju sloven ... ja ti, mogu te samo malo popraviti. Što se tiče tih jezika, Slovenci su bili tu na nivou. Ja ču, konkretan primjer ču reč, da je 94. godine, kad sam ja došao u zbirni centar Šmarinku bio organizovan engleski jezik, francuski i slovenski. Znači, bili organizovani kursevi, i znači ovaj. Šta? Sad je bilo koliko je to zanimanje, neko ide. A ja isto ne mogu reči, ovaj, kad se uzme prosjek škole, i ljudi, koji tu borave, dali su oni spodobni na engleski jezik. Svi studenti, koji su išli u škole, oni su imali redovan ... Govorim o toj populaciji, ovaj, izbjeglica, koji su živeli u zbirnom centru i nisu išli u školu.

Država je uporabila inštrument "začasnega zatočišča", na katerega se je sklicevala, ko je opravičevala neobstoj pravic, ki po mednarodnih konvencijah pripadajo beguncem. Največji problem je prav gotovo predstavlja omejena pravica dela.

* * *

¹⁹ Sklep o prenehanju začasnega zatočišča za državljane Bosne in Hercegovine in o njihovi vrnitvi v domovino (UL RS, št. 57/2003).

Im1: Jeste, imali su ograničena prava, kad so u pitanju ovaj, formalni zakoni. Međutim, svi ljudi, koji su radili, koji su živjeli u zbirnim centrima, oni su prečutno radili ovaj, punoradno vrijeme. Znači, niko jim nije to usporavao. Znači, v Sloveniji su ipak napravili taj jedan, bi rekao, niso u startu dali neke uslove na nivouju Europe, ali su prečutno ovaj, dozvolili taj rad. A sad, kako se u tom ko znašao, Alenka. Dali je onaj, bilo, dali je on radio po satu 200 tolara, kad je on radio po satu 500 tolara. to je stvar čovijeka, koji je radio. Mada v principu, nevolja, koja je bila, svi ti ljudi, i na kraju krajeva, ne velja. Ovaj, šta ja znam.

Omejena pravica do dela je v preteklosti izhajala iz "statusa začasnega zatočišča", zaradi česar so starejši begunci v zadnjih desetih letih izpadli iz sistema izobraževanja in nenehno potrebnega obnavljanja in dopolnjevanja znanja, tako da se sedaj v trg dela vključujejo z velikimi težavami. Deset let začasnosti je v praksi pomenilo, da so odrasli begunci izgubili prav toliko let delovne dobe, saj se niso mogli legalno zaposliti, pomenilo pa je tudi deset let eksistencialne negotovosti in odvisnosti od pomoči države in nevladnih organizacij.

Im3: Dvanaest godina delovne dobe. Sad kojih, uticanjem ti promjene zakonodaje dobili smo sad stalna bivanja, dobilo poslove najlošije, fizičke, čistilke i tako dalje, i tim nekih fabrikama, ako doži to. Ali to je nesigurna zaposlitev...

Mnoga leta begunci niso prejeli nikakršne finančne pomoči, leta 2000 pa so nekateri začeli prejemati simbolično finančno pomoč. Oktobra 2002, ko so begunci zapustili zbirni center na Viču v Ljubljani, so prejeli finančno pomoč, s katero naj bi jim država pomagala prvih osem mesecev njihovega življenja v zasebnih nastanitvah. Po končanem osemmesečnem obdobju so se morali znajti sami, kljub temu, da v Sloveniji še vedno ni bilo sistematizirane integracije, ki bi beguncem pomagala pri popolni vključitvi v slovensko družbo.

Im3: Sad da ti ovo kažem. Ja konkretno nisam zadovoljan, ovim riješenjem, ovaj, što se tiče. Je, riješenje je stalni boravak, pa če ti u uslovu zatvarjanja zbirnog centra za godinu stalnog boravka je za mene bilo smiješno. A zbog čega je bilo smiješno? Zbog toga, što smo mi inakvo inakvo ne zaslužili stalni boravak, nego državljanstvo, jer smo mi pre deset godina tu.

Problem novega zakona, ki beguncem pravno-formalno sedaj sicer omogoča pridobitev stalnega bivališča, in na osnovi dodatnih pogojev (znanje slovenskega jezika, urejena stalna zaposlitev in odpoved državljanstvu Bosne in Hercegovine) tudi pridobitev državljanstva je, da osebe, ki so v desetih in več letih bivanja v Sloveniji živele v nekakšni pravni praznini, sedaj niso obravnavane v okviru konteksta pravno-formalne zgodovine begunstva v Sloveniji, temveč enako kot vsak drug tujec, ki si prizadeva pridobiti pravico do stalnega bivališča v Sloveniji in se

želi vključiti v njen delovni trg. Zaradi specifičnosti begunske situacije, ki izhaja ravno iz pravnih statusov, ki jim jih je država podeljevala v zadnjem desetletju, zaradi česar je bila integracija v okolje močno ovirana, bi morali obstajati mehanizmi, ki bi omogočali poklicno rehabilitacijo in tudi zakonske olajšave pri zaposlovanju v primeru teh oseb. Slovenski Zakon o zaposlovanju npr. slovenske državljanke štiti pred brezposelnostjo, tako da jim daje prednost pred tujci s stalnim bivališčem v Sloveniji, ki se javijo na isto delovno mesto.

Im3: Pa imam par primjera, gdje ima izobrazbe, i dosta. E kara neki završao srednju ekonomsku, neki trgovačku, neki završao neku mehaničku. I to je redko netko dobio, ja još nisam, to da je dobio posao u svojom stroku. Obično su u nekim fabrikama, gdje se fizički ovi postvari, čistilke. Ajde, to mogu dobiti sad dasad. [nerazložno], neki bolje snači neko lošiji.

Vprašanje glede upoštevanja pravila prednostnega zaposlovanja Slovencev med delodajalci sicer obstaja: ali nemara res raje zaposlujejo tiste, ki imajo boljše kvalifikacije, in se ne ozirajo toliko na posedovanje slovenskega državljanstva in poreklo kandidata za zaposlitev. Mlajši informator je povedal, da je bil pri delodajalci prednostno obravnavan zaradi svojega etničnega porekla:

Im2: Jaz v tej firmi delam zdaj en mesec. Lansko leto sem delal ob istem času en mesec. In ne vem, takrat, ko sem se jaz pogovarjal za službo, takrat ko sem imel razgovor z direktorjem solastnikom, on je meni reku, da me je vzel samo zaradi tega, ker sem iz Bosne. In zdaj jaz ne vem, kolk je to blo iskreno, kok mislim to. Ne morem o tem bolj povedat, pač to je dejstvo, tko je blo.

[...]

Im2: In zdaj tudi zdaj, ko so me poklicali, sem prek enga sošolca zvedu, ki dela tu da so mu rekli, da so bli zadovoljni takrat z mano. Odnos je pač tak, kakor je. Klima je ful dinamična, tisti meni se zdi še sprogramiran. Dost je tko, en, ti odnosi so dost, kako bi reku, sfrizirani. Vse je tko že, šablonsko.

Vendar tudi v primeru, ko so ljudje odprti do beguncev in svojih odločitev glede zaposlovanja beguncev ne sklepajo na osnovi predsodkov, problem desetletnega kratenja pravic in pravno regulirane možnosti za delo pri ljudeh, ki so starejši, ostaja: begunci, ki so v Slovenijo prišli kot odrasle osebe in so v svoji prejšnji domovini že opravljali dela na različnih delovnih mestih, so iz konkurence ponudbe zaradi desetletne stagnacije znanja in prakse enostavno izpadli. In čeprav jih država ob njihovem prihodu ni želela obravnavati kot navadne tujce in jim je poskušala urediti nekakšen status beguncev, so ti ljudje na koncu koncev obravnavani le kot katerikoli drugi tujci, ki se želijo stalno naseliti v Sloveniji.

KO ZAČASNOST POSTANE STALNICA

Začasnost je za begunce je v letih njihovega bivanja v Sloveniji postala življenjska stalnica; na njihovo odločitev o tem, ali se bodo stalno naselili v Sloveniji, je močno vplivalo obdobje, ki so ga v takšni negotovosti in pravni praznini preživeli v tej državi. Ko so na začetku devetdesetih prišli v Slovenijo, so mislili, da prihajajo le za krajše obdobje, z leti pa je upanje na vrnitev zaradi razmer v Bosni in Hercegovini kopnelo, in v desetletju prebivanja v begunstvu so si v okviru danih razmer tu pač ustvarili nova življenja.

Vrnitev v Bosno je bila za marsikoga ravno z Daytonskim sporazumom, ki naj bi omogočil repatriacijo, dokončno onemogočena. Strah glede politične nestabilnosti in spremenjenih medetničnih odnosov v Bosni in Hercegovini je v veliko primerih vplival na odločitve beguncev, da ostanejo v Sloveniji. Še posebej pogosto so takšne odločitve sprejemali ljudje iz "mešanih" zakonov. Trajna vrnitev je bila za mnoge problematična tudi zaradi okolnosti, povezanih z rekonstrukcijo ekonomske in socialne infrastrukture. Večina beguncev se domov ne more vrniti, ker v krajih, od koder prihajajo, pogoji za življenje še vedno niso urejeni. Za marsikoga odločitev, da ostane v Sloveniji, tako ni predstavljala svobodne izbire, temveč edino možnost glede na situacijo, na katero niso mogli vplivati.

Mnogi so se vrnitve po končani vojni bali, ker so tisti, ki so v času vojne ostali v Bosni in Hercegovini, begunce pogosto šteli za izdajalce, ki so pobegnili in niso branili domovine. Informacije o takšnih možnih zapletih so begunci dobivali deloma preko medijev, pogosto pa tudi od ljudi, ki so Bosno obiskovali (Al-Ali, Black, in Koser 2001). Takšen nazor o beguncih je bil močno izražen predvsem v Sarajevu, ki so ga srbske enote oblegale več kot tri leta. Raziskovalci so pogosto opisovali napačne percepcije beguncev, ki naj bi po mnenju tistih, ki so ostali, v tujini živeli v velikem udobju. Točnejše predstave o življenju beguncev in njihovem dejanskem življenju v tujini so imeli predvsem njihovi sorodniki, ki pa ravno tako niso vedno razpolagali s popolnimi informacijami o življenju svojih bližnjih. Veliko beguncev ni hotelo vznemirjati svojih domačih, še posebno ne ostarelih staršev, in so tako namerno izpustili podrobnosti o svojem ekstenčnem boju in stiskah, kadar so z njimi komunicirali. To je pogosto pripeljalo do napačnih predstav o življenju beguncev v tujini.

Mnogi begunci so svojo začasno nastanitev v Sloveniji tako začeli zaznavati kot dolgotrajno, če že ne stalno. Ostali so ujeti med željo po vrnitvi, nenaklonjeno situacijo v Bosni in Hercegovini, navajenostjo na novo življenje ter negotovostjo in težavami, s katerimi se spopadajo pri urejanju svojega statusa v Sloveniji.

VPLIV LIMINALNOSTI NA NEENAKOPRAVNOST

Občutek negotovosti in zaskrbljenosti, ki izhaja iz opisanega življenja v prisilni liminalnosti,²⁰ je močno vplival na življenja beguncev in njihovo spopadanje z vsakdanjimi problemi. Al-Ali (2001), ki se je ukvarjala z vprašanjem beguncev iz Bosne in Hercegovine, ki so se naselili na Nizozemskem, je tako opazila, da se begunci tako dolgo poskušajo izogibati vsaki situaciji, ki bi lahko njihov status postavila na kocko, dokler niso prepričani glede svojega legalnega statusa, to je pravice do stalne naselitve, pa tudi dejanske možnosti preživetja z lastnim delom.

Tudi v naši raziskavi so izstopali podobni problemi in dileme. Tako je ena izmed informatork opozorila na neenakopravnost svojega položaja, ko je opisala, kako se iz strahu pred izpostavljanjem zaradi svojega neurejenega statusa in neurejenega statusa svojega otroka ni upala javno zavzeti zanj, ko so se v šoli spravili nanj otroci in go po krivem obdolžili kraje:

Ena od informatork je povedala, da so njeno hčer so otroci v šoli pogosto zafrikavali z begunko, Fato, Bin Ladново hčerko ipd. Marsikdaj so ji naga-jali, nekoč so ji iz torbe ukradli in zlomili očala ter jih vrgli v smeti. Do škandala je prišlo, ko so njeni prijateljci, sicer slovenski državljanki, ukradli mobilni telefon in ji ga podtaknili v žep z namenom, da bi ju med seboj sprli... V šoli je nastal škandal, v katerega je bila vpletena tudi policija, medtem ko reakcije učiteljev do hčerke niso bile korektne. Informatorica je izjavila, da šole ni hotela prijaviti, ker ne ona ne njena hčerka še nimata državljanstva, in da bi jima kot begunkama takšno izpostavljanje lahko škodovalo pri kandidaturi za državljanstvo. Svoje stališče do dogodka je kot mati, ki poskuša zaščititi svojega otroka, kljub temu izrazila, saj je materi vpletene sošolke, rekla da se ji zdi prav, da se "to zadevo" prijavi, saj meni, da gre za kršenje otrokovih pravic.²¹

Opisan pripetljaj je le eden izmed mnogih, ki pričajo, da se begunci z neurejenim statusom zaradi občutka neenakopravnosti ne želijo izpostavljati, temveč se izogibajo neposrednemu izražanju neodobranja diskriminatornih situacij. Prav tako pa gornji navedek pojasnjuje tudi, zakaj begunci v ospredje vseh svojih problemov postavljajo vprašanje integracije. Misli beguncev se namreč najbolj vrtijo okoli prizadevanja, da bi uresničili vse pogoje, ki jim jih stavi država Slovenija, če želijo pridobiti slovensko državljanstvo. Popolna integracija v slovensko družbo bi zanje namreč pomenila konec liminalnosti in s tem stabilnost, na osnovi katere bi lahko gradili svojo prihodnost (prim. Vrečer, *op.cit.*: 17). Pridobitev

* * *

²⁰ Koncept liminalnosti je uvedel Van Gennep v teoriji obredov prehoda. - Več o tem: Lipovec Čebren 2002.

²¹ Pričujoči zapis je povzetek iz intervjuja, 25.05.2003

državljanstva vidijo kot resnični konec svojih težav in negotovosti, povezanih z bivanjem v Sloveniji, hkrati pa tudi kot uradni konec neenakopravnosti v razmerju do drugih prebivalcev Slovenije, ki so njeni državljani. Ena izmed informatork je takole opisala svoje počutje v Sloveniji, odkar ji je uspelo pridobiti slovensko državljanstvo:

IŽ1: Zdaj se počutim čisto normalno, mislim to. Nekaj časa nazaj pa mi je res bilo ... Tolk sem bila obremenjena, ker v bistvu sem tukaj ostala zaradi študija. ...

A: Praviš, da se počutiš popolnoma vključena v tem ambientu?

IŽ1: Glej to, v bistvu, zdaj sem šele zaživela, po vsem času, mislim, jaz sem tle od leta 92, se pravi 11 let, pa šele zdaj sem normalna in vključena v življenje, neobremenjena, s totalno urejeno situacijo.

KULTURNE RAZLIKE KOT IZGOVOR ZA NEINTEGRACIJO IN DISKRIMINACIJO

Begunci razlike med slovensko in bošnjaško kulturo sicer zaznavajo, vendar jih ne doživljajo kot usodne, še manj kot nepremostljive. Sprejeli so slovenski kulturni repertoar in obenem ohranili tudi zavest o tem, kdo so in kakšne so njihove navade, ki izvirajo iz njihovih izvirnih okolij:

A: Kaj pa občutki recimo, med ljudmi?

Im2: [*Tišina*]. Dobro. Občutki so, pa razlike. Mislim ... [*Tišina*]. Kaj se meni ... Meni je težko to zdaj ločiti, kaj je to, kaj je uno. [...]. Še danes, se meni ... Zdi se mi, da so dol ljudje bolj tko povezani. Da ni, da ni ... eee, da je manjši ta odpor pri komunikaciji. Da, veliko bolj sproščeno. Ne vem, prideš ti, tarara, se pomeniš, a tuki je bolj ... tko, mal uradno. To je se mi zdi ena taka glavna razlika. Za občutke med ljudmi pa odnose. Pa to, [*Tišina*].

A: Pa odnosi s sosedi?

Im2: Aja, še to, to, ta je bolj tko, mal ... Jaz vem, ker zdaj, starši so bili dol u, u stanovanju v Sarajevu, tu vse sosede že tko vse poznajo, pa drugi bolj tko pol gledaš svoje zadeve. Ne mešaš se tko. Pa tuki je manj [...] ogovarjanja, tko. A med mladimi je pa tuki ena ful pozitivna izkušnja za razliko od dol, da se tko ne ukvarjajo z drugimi osebno, tko kakšen si, pa to, ne ogovarjajo. A dol, mislim dol, ko grem jaz z enim starim kolegom on meni v petih minutah pove za vse, kakšen je kdo, pa to. In to mi se zdi v redu. To sem opazu.

A: Česa pa recimo tukaj ni, pa bi pogrešal, kar dol recimo je?

Im2: Glih to, da bi ne vem, bli ti odnosi malo bolj v redu med ljudmi. [...] Da bi bli malo bolj odprti. Čeprav ne vem, sčasoma, zdaj mogoče bom jaz šel takrat, samo to, to nič ne škodi, če bi bli taki odnosi.

Kulturne razlike niso tiste, zaradi katerih bi se begunci v Sloveniji počutili odtujene od svojega okolja. Konec koncev je bil v večini obravnavanih primerov razlog za izbor Slovenije pred drugimi zahodnoevropskimi in ameriškimi državami, kamor so nekateri izmed njih tudi imeli možnost oditi, ravno v tem, da je beguncem Slovenija predstavljala zgodovinsko, kulturno in geografsko bližino z Bosno in Hercegovino, medtem ko zahodne države po njihovem prepričanju takšne mnogotere bližine niso omogočale. Občutek skupne preteklosti v nekdanji SFR Jugoslaviji, pa tudi podoben jezik sta pri odločanju za državo, v kateri bodo živeli, igrala pomembno vlogo.

Za begunce tako kulturne razlike med slovensko in bosansko kulturo ne predstavljajo prepreke, zaradi katere se ne bi bili sposobni vključiti v slovensko družbo, kljub temu pa so bili v času njihovega prebivanja v Sloveniji marsikdaj obravnavani kot neprilagodljivi, kot so izpovedali informatorji in informatorke.

Ker je slovenska vlada pri reševanju problemov beguncev uporabila "model olajšanja",²² ki je temeljil na percepciji bosanske krize kot začasne, so bili pri begunci domačinih s podaljševanjem svojega bivanja v Sloveniji zaznani kot breme in ne kot priložnost za razvoj kake multikulturalnosti. Begunci niso bili nikoli obravnavani kot vir znanja in delovne sile, ki bi jih država lahko izkoristila sebi v prid, niti niso bili zaznani kot dotok aktivnega prebivalstva Slovenije, ki bi za državo z demografskim upadom prebivalstva lahko pomenilo prednost. In temu je bila v veliki meri kriva slovenska begunska politika.²³

"Model olajšanja" je tako med domorodnim prebivalstvom povzročil tudi porast ksenofobije, saj so domačini begunce začeli dojemati kot ljudi, ki dobijo vse zastoj, medtem ko morajo sami za preživetje delati. Pri tem se je pozabljalo, da je bila beguncem pravica do dela odvzeta in da so ravno zaradi odsotnosti aktivnih prizadevanj za integracijo in zaradi življenja v barakarskih zbirnih centrih, ki so bili ponavadi na obrobjih mest, živeli v razmerah, ki so bile močno podobne življenju v getu. Kot navaja Vrečerjeva (1999: 7-15), ne smemo pozabiti, da je večina beguncev v Slovenijo prispela kmalu po osamosvojitvi Slovenije od SFR Ju-

* * *

²² Ta model je klasična oblika begunske politike, ki temelji na začasnosti razmer. Begunci in begunke namreč dobijo začasni status. Nastanjeni so v begunskih centrih, kjer so zadovoljene njihove najnujnejše potrebe po bivanju, prehrani, obveznem šolanju in zdravstveni oskrbi. Begunci in begunke so v pasivnem položaju, saj sprejemajo tisto, kar jih država gostiteljica nudi, pri čemer jim je onemogočeno, da bi se zaposlili. - Gl. Lipovec, v Vrečer, 1999, 36.

²³ "Model olajšanja" sta leta 1993 močno kritizirali tudi Harrell-Bond in Elliot, ki sta bili v tistem času svetovalki slovenske vlade za begunske zadeve. Glej Harrell-Bond Barbara E., 1996.

goslavije. V tistem času je bila v slovenski javnosti močno izražena težnja po vključitvi Slovenije v Evropsko Unijo, in hkrati želja po čim prejšnji pozabi jugoslovanske preteklosti. Begunci kot živi zastopniki in opominjevalci te preteklosti so v Sloveniji domačinom oživiljali spomine na življenje v nekdanji skupni državi; tudi zaradi tega je prihajalo do ksenofobnih reakcij s strani nekaterih domačinov, ki so menili, da ljudje iz drugih bivših jugoslovanskih republik ne sodijo na slovenska tla.

Domačini v Sloveniji so bili na začetku vojne v Bosni in Hercegovini do beguncev sicer na nek način sočutni. Kot kaže raziskava javnega mnenja iz leta 1992, je kar 68 odstotkov anketirancev povedalo, da so darovali za begunce. 66 odstotkov se jih je strinjalo z odločitvijo slovenske vlade, ki je sprejela veliko število beguncev iz Bosne in Hercegovine in jim priznala status začasnega begunca, vendar pa jih je bilo ravno tako kar 81 odstotkov mnenja, da je dopustno trajno naseliti jih v Sloveniji, čeprav samo del (Toš et al., 1999). Javno mnenje je seveda odražalo tudi v mediji razpihovano vladino retoriko in politiko neintegracije. Alarmantno število 70.000 beguncev, ki se je pojavljalo v slovenskih medijih, je tu odigralo pomembno vlogo, saj je bila ta pogosto navajana številka čisto ugibanje, ki se je na različnih ravneh javnosti s pridom uporabljalo za razpihovanje nestrpnosti med Slovenci, ki so svojo ksenofobijo izražali kot "strah", da jih bodo begunci "preplavili", jim vzeli vsa delovna mesta ipd. Ko je bilo septembra 1993 izvedeno prvo uradno štetje beguncev, je bilo v Sloveniji namreč zabeleženih le 31.000 beguncev iz republik bivše SFR Jugoslavije.

Stereotipno dojeta kulturna razlika pogosto služi kot izgovor za diskriminacijo tujcev, migrantov, beguncev, prosilcev za azil ipd. Takšna mnenja pogosto delijo tudi delodajalci, stanodajalci, birokrati na občinah, ki jih pri zaposlovanju novega kadra, pri oddajanju stanovanj, podaljševanju in izdajanju viz, delovnih knjižic ipd. lahko vodi predsodek pred begunci, ki jim tako s svojimi ksenofobnimi stališči kot tudi dejanji še dodatno otežujejo ureditev življenja v Sloveniji.

Jeseni 2002 so se begunci, ki so bili nastanjeni v Ljubljani, v skladu z novim Zakonom o spremembah in dopolnitvah Zakona o začasnem zatočišču,²⁴ s katerim je bila beguncem z "začasnim zatočiščem" omogočena pridobitev "stalnega prebivališča", morali izseliti iz še zadnjega ljubljanskega zbirnega centra na Viču. Ko so iskali stanovanja, za katera je sicer v obliki osemmesečne pomoči prispevala tudi država, so imeli precej težav. Izkazalo se je, da Slovenci beguncem zelo neradi oddajajo stanovanja; toda večina beguncev je stanovanja naposled le našla. Nekateri so pripovedovali, kako so jim nevladne organizacije pomagale iskati stanovanja: Na Filantropiji so jim pomagali iskati stanovanja, tako da so skupaj brali oglase

* * *

²⁴ (UL RS, št. 67/2002).

poklicali, oni pa so si jih šli nato ogledat in se zmenit naprej. A dejansko to ni bila neka konkretna pomoč, saj tudi sami bi lahko poklicali ljudi, ki so oglaševali. Poleg tega so stanovanja draga in težko dostopna, še posebej za njih, saj so najemodajalci zahtevali razna potrdila in postavljali beguncem nedostopne pogoje. Večina – verjetno njegovih znancev – si je ta stanovanja priskrbela, vsi so prijavljeni s stalnimi bivanji, in jih plačujejo.²⁵

Stanovanja so iskali tudi s pomočjo prijateljev ali pa agencij, ki jim je bil pomemben le zaslužek. Na vprašanje, ali so dolgo iskali najeto stanovanje, v katerem živijo, in ali so imeli težave pri iskanju stanovanja, nam je ena izmed informatork povedala:

IŽ2: Kakšne tri mesece, štiri ... To je bilo enako težko kot vojna. Ha ha... Imaš denar, boriš se, da preživiš, boriš se za otroke, imaš denar, pa te nihče ne sprejme.

A: Zakaj pa ne?

IŽ2: Ne vem... Pokličesh... 45 kvadratov za štiričlansko družino... ne gre... dvosobno stanovanje... pa omeniš center... nemogoče. [...] Mogoče niso verjeli, da imamo s takim statusom denar...

Ker niso državljani, je ogrožena tudi eksistenčna varnost beguncev: oteženo jim je pridobivanje služb, stanovanj, nimajo pravice do stanovanjskega varčevanja, najemanja posojil, skratka vseh možnih finančnih in socialnih orodij, ki bi jim lahko olajšala bivanje in vključitev v slovensko družbo. Rešitev večine svojih problemov vidijo v pridobitvi državljanstva, za katerega pa je potrebna pridobitev rednega dela. In pridobitev slednjega za begunce pomeni bitko v še eni vojni. Formalna in vsakdanja tujost beguncev, iz katere izhaja neenakopravnost v razmerju do slovenskih državljanov v tej državi, torej ostaja. Konstruira jo ravno zakon, ki naj bi jo pomagal odpraviti.

KSENOFOBIJA, IDENTITETA IN INTEGRACIJA: TUJSTVO KOT SLOVENSKA ORIENTALIZACIJA

Prav enako kot je koncept naroda po Benedictu Andersonu zamišljena skupnost, je tudi koncept tujstva družbeni konstrukt, pri čemer si družba tujce ustvarja sama. Tonči Kuzmanič (2002) tako ugotavlja, da je v trenutku, ko je nastala nova država Slovenija, nastal tudi nov koncept državljanstva, ki je bil utemeljen na "etosu". Natančneje rečeno je novi koncept "tujstva" vse, ki niso "Slovenci po krvi in zemlji, torej po prednikih, jeziku in kulturi", razglasil za tujce, vendar le tiste, ki

* * *

²⁵ Povzetek iz intervjuja, 20.05.2003

prihajajo s političnega Vzhoda - torej pripadnike drugih narodov bivše SFR Jugoslavije, ne pa tudi tistih, ki prihajajo s političnega Zahoda - torej ljudi iz držav, ki so vključene v Evropsko zvezno državo ali bodo vključene v njo istočasno kot Slovenija (Nemčija, Švedska, Velika Britanija,... Češka, Poljska).²⁶

Opredelitev "tujstva" je bila torej bolj ali manj neposredno izpeljana iz zgolj fizične navzočnosti t.i. "južnjakov" ali "vzhodnjakov" z območja nekdanje Jugoslavije v Sloveniji. Tujci v Sloveniji so torej postali tisti, ki prihajajo iz tolikokrat imaginiranega kraja, imenovanega Balkan, če lahko Balkan opredelimo kot predmet orientalizacije, v katere imaginariju je ta vselej predstavljen kot kraj surovosti, zaostalosti, nasilja in kaosa.²⁷

Opredelitev tujstva je tako neposredno povezana z revščino, pripadnostjo Drugim, nekatolištvu itd., izvedena pa je iz popularnega rasizma o odnosu med Slovenci in Neslovenci, pri čemer so Neslovenci predvsem tisti z območja bivše Jugoslavije. Odzivi Slovencev na porast števila priseljencev v zadnjih desetih letih so bili največkrat ksenofobni v vseh javnih govorih. Splošni odnos Slovencev do tujcev je pogosto opisan kot sprejemanje "Drugih", dokler slednji ne živijo v njihovi bližini.²⁸

IDENTITETA

Tisti begunci, ki so se odločili, da bodo ostali v Sloveniji, velikokrat občutijo emocionalno, socialno in kulturno povezanost s prostorom, ki so ga morali prisilno zapustiti. Dejstvo je, da so bile specifične zgodovinske okoliščine vojne, ki so vodile v njihovo odselitev, močno povezane z nacionalističnimi aspiracijami in stremljenji, z ubijanjem, posiljevanjem in etničnim čiščenjem, ki je bilo ideološko utemeljeno in zavarovano na religiozni in etnični razliki. Tako ne bi smelo prese-nečati, da je občutek biti Bosanec, ali bolj specifično, Bošnjak (bosanski musliman) voden s človekovim občutkom identitete ali občutkom pripadanja skupini, ki je preživela enako usodo. Potreba po izražanju skupinske identitete v begunstvu se še okrepi, ker jo novo okolje zavrača, ljudem pa se omejuje njihove pravice. Takšno poudarjanje lastne identitete pa po drugi strani v okolju, ki brezpogojno

* * *

²⁶ Birokratski postopki podaljševanja dovoljenj za bivanje so močno formalizirani tudi do t.i. zahodnjakov, pa tudi do Afričanov, Irancev ipd. Slovenska državna uprava, ki je pristojna za izdajanje dovoljenj za bivanje, je dlakcepska, opazke uslužbencev pa bi lahko opredelili za rasistične.

²⁷ Več o orientalizmu in imaginiranju Balkana gl. v: Todorva 2001; Said 1995[1978].

²⁸ ECRI se tako boji, da bodo v primeru poslabšanja ekonomskih razmer v državi v prihodnosti prvi grešni kozli ravno pripadniki manjšin. Trenutna tarča sovražnega razpoloženja so predvsem Romi, Afričani, ljudje, ki prihajajo iz drugih območij bivše SFR Jugoslavije in so občasno pejorativno poimenovani "Južnjaki", poleg njih pa še muslimani in iskalci azila. European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), *op. cit.* - O rasizmu do Romov prim. tudi: JANKO SPREIZER 2002.

pričakuje asimilacijo, predstavlja še dodaten problem pri integraciji, ki naj bi temeljila na multikulturalnosti in strpnosti, ne pa na hegemonem položaju enega naroda na račun političnega in ekonomskega izključevanja Drugih.²⁹ Strah pred politično vključitvijo manjšin brez kulturne asimilacije, kar bi po mnenju mnogih lahko ogrozilo kulturno in nacionalno identiteto večine, pa je še posebej izražen takrat, kadar se takšno vključevanje odvija v nacionalni državi, kakršna je Slovenija, katere koncept nacionalnosti se tako tesno prekriva z ljudsko teorijo etnične razlike.

Kljub temu, da se begunci želijo vključiti v slovensko družbo, so v opisanih razmerah še posebej zainteresirani za tisto, čemur celoten diskurz etnične razlike reče "ohranjanje lastne identitete", ta pa se pogosto konstruira na osnovi islama, bosanskega jezika in drugih elementov, ki so interpretirani kot bosanska kultura, in z ohranjanjem tako fizičnih vezi (nepremičnine, stiki s sorodniki, prijatelji) kot formalnih vezi (državljanstvo) z Bosno in Hercegovino. Takšna identiteta se gradi ravno na osnovi skupne izkušnje begunstva,³⁰ njeni viri, kakršnega predstavlja na primer še posebej pogosto religija,³¹ pa pri Slovencih povzroča zavračanje in strah, ki sta najbolj pogosto izražena v pripisovanju negativnih atributov Drugemu.

A: Ali se lahko še o tem malo pomeniva, kakšen je tvoj pogled, kako misliš da Slovenci gledajo na Bosance?

Im2: Ne vem, v globalu, je ... (...)Mislim, da če bi džamijo naredil, da to nič ne bi škodilo Sloveniji. Da ne vidim razloga, da je ne bi nardil, In sem zato, ker mislim, predvsem kulturno. Jaz nisem tak religiozen človek, ampak meni je to ohranjanje kulturnih stikov, navad, mislim, mojo to, prvo državo, mi velik pomeni, ker se meni tist. Jaz to vidim kot svojo prednost, ne pa kot svojo... Če se hecam, jaz pravim, da sem Bosanc s Slovenskim potnim listom. Ampak ne vem, po mojem, da mam tistih enajst let, ko sem tukaj živel, tu pomen zel omalo (???). A mam tudi take bosanske manire, (se smeje) ...

* * *

²⁹ Pozicija manjšin znotraj demokratičnih nacionalnih držav je zaznamovana z osnovnim protislovjem: če manjšinam spodleti pri integraciji, to spodkopava veljavne principe demokracije in vodi v ločene družbe, hkrati pa vedno obstaja strah, da bi politična vključitev brez kulturne asimilacije (ki se v okvirih koncepta nacionalne države še vedno predpostavlja kot nujna), lahko spodkopala kulturno in nacionalno identiteto, ki je predpostavljena kot ključni faktor integracije v današnjih nacionalnih državah, katere pogosto še vedno predpostavljajo kulturno in etnično homogenost znotraj svojih teritorialnih mej.

³⁰ Formacija skupnosti, do katere pride v pogojih popolnega ali delnega izključevanja pri različnih aspektih družbenega vključevanja, naj bi po mnenju teoretikov migracij vodila do razvoja novih oblik zavesti, oziroma novih identitet. Oziroma, v situaciji kulturnega pluralizma, do katerega v situaciji migracij vedno pride, postane etničnost strategija preživetja imigrantske skupine. Gl. Castles in Davidson 2000.

³¹ Glej Castles in Davidson, *op. cit.*; Čičak-Chand, 1999; Moličnik 1999.

A: Katere?

Im2: Tole (s kretnjo pokaže na zlato zapestnico, ki jo nosi na roki. Zasmehuje se.). Pa trenirke.

ZANIKANJE DISKRIMINACIJE

Begunci so se torej znašli v procesu kolektivne stereotipizacije in orientalizacije s strani obdajajočega jih slovenskega okolja, vendar kljub vsemu o neposredni diskriminaciji, ki izhaja iz zgoraj orisanih koncepcij, begunci ne govorijo. Če se jih o tem vpraša neposredno, jo pravzaprav zanikajo. Prej kot o diskriminaciji poročajo o tem, kako dobro so jih Slovenci sprejeli:

Im1: (...)Što se tiče Urada, Slovencev, ja uvijek govorim, ja nisam imao nikakvih problema. Ja mogu samo da kažem o svojim stvarima. I nisam imao, kde sam god došao, vrata su mi bila otvorena. Znači, sve što mi je trebalo, ... ja sam završio.

O Slovencih govorijo kot o sicer nekoliko zaprtih, zadržanih ljudeh, ki pa so bili do njih kljub vsemu vedno gostoljubni in prijazni. Izražajo celo nekakšno hvaležnost za zaupanje, ki jim ga izkazujejo ljudje:

Iž2: Jaz imam dobre izkušnje. Nikoli nam nihče ni želel slabega. Mi smo Slovencev hvaležni. Jaz delam pri eni gospe, ki mi dosti pomaga. Jaz sem do nje fer, ona do mene. Jaz imam že 7, 8 let ključe vseh njihovih domovanj.

Im3: Što svaka ta familia ima po tri, četiri ključa od stanova, gdje [čistijo]. Znači ... uvjerenje, ko da ti, tej populaciji. I čim mi je dao ključa, to nam znači, da je super. A uza pozicima so mi krademo ...Imaš i dozvolu naroda. Razumeš šta je dozvola. Recimo, koji ne podnosne ni sam sebe, a kao nekoga drugo. Ali ostaje super što tiče slovenskih državljana, ja sam zadovoljan. Ne dirate nikog, ne napadate nikog. Neću pričat, sada koja ima ove mafije, drogeraša, i šta ja znam, saj imate neko, i ne družim.

Iž3: Meni su dobri svi dosad bili u Sloveniji, stvarno volim sve. Nisam mislila, da su ovdje [nerazložno], jer ja sam ne znala, da čem ovdje doći. Pa meni je stvarno ja volim ovdje i volim Slovence, jer su prijazni do nas, razumiju te.

Kadar reflektirajo diskriminatorne situacije, jih opisujejo kot dogodke, ki se dogajajo drugim – drugim beguncem, otrokom drugih beguncev, migrantom, ki so kot delovna migracija iz ruralnih okolij Bosne in Hercegovine prišli v Slovenijo v 60ih, 70ih.

Iž2: Hvala bogu – ne [nimamo takšnih izkušenj – op.avtorji]. Slišala sem, da so koga kdaj zmerjali, da je z juga, da je begunec, da ni dobro oblečen... ampak nama ali mojim otrokom se to ne dogaja.

Kljub zanikanju diskriminacije, stereotipizacije ipd. pa se begunci prav dobro zavedajo stereotipnih predstav Slovencev o Bosancih/Južnjakih.

Im1: E pa, taj odnos prema južnjacima ostao je još možda iz doba Jugoslavije... Što je uostalom. Možda, tad je iz Bosne dolazila nekvalificirana radna snaga, znači, ljudi koji su radili teški posao. Naravno, da so ... ma neću reći, dali su pravili probleme, ovaj. Al kad se [...] ovaj, obično se gleda, kad neko napravi: 'Vidi, kaj je napravio Bosanac!' I tako je to ostao taj... taj, odnos, Alenka, je ostao možda, kao Bosanci, da su ono, u prijevodu, da so nekulturni ljudi. Međutim nije to pojav [osnovan u stvarnosti].

Te stereotipizacije so nastale že s prihodom ekonomske migracije v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in svoj specifičen odsev dobile v šalah o Muji in Hasi: neizobraženi, iz ruralnega okolja, neolikani, leni, neumni, umazani, primitivni...³² Ohranile do danes, ko se pogosto "lepijo" tudi na begunce. Mnogi, predvsem tisti bolj izobraženi, te stereotipizacije v izjavah Slovencev o Bosancih ostro zaznavajo tudi, kadar se manifestirajo v najbolj latentnih oblikah. Verjetno je povsem odveč govoriti o tem, koliko stvar koga prizadane. Nekateri na takšne stereotipizacije reagirajo tako, da se od njih povsem distancirajo, kot da se jih ne tičejo, česar ni mogoče interpretirati drugače kot tako, da gre za nemo kljubovanje nemočne žrtve najprej vojne, potem pa še slovenske begunske politike in birokracije zadnjega desetletja. Res je, kot pravi Splošna deklaracija o človekovih pravicah, da so vsi ljudje pred zakonom enaki, vendar človekove pravice veljajo le za tiste z državljanstvom. Kdor ni enakopraven, se pač ne izpostavlja in ne kriči o svojih pravicah. Za kaj takega nima niti pogojev.

Problem pravnega položaja beguncev ima večje razsežnosti kot le težjo zaposljivost zaradi desetletne socialnoekonomske negotovosti in odrinjenosti na družbeno margino. Begunci si kljub krivičnosti zakonov, ki so jih izkusili na lastni koži, prizadevajo za dosego nekega človeka dostojnega socioekonomskega statusa v družbi, katere člani bodo ostali, pa jih njihov pravni položaj, oziroma odnos slovenske zakonodaje, politike, birokracije, javnosti in neposrednega okoja vedno znova kaznuje in odriva na rob. Begunci si zato na vso moč prizadevajo, da bi izpolnili vse, še tako nemogoče pogoje, da bi se lahko končno vključili v slovensko družbo in zaživelj stabilno in ekonomsko varno življenje v Sloveniji. Njihov cilj je integracija.

* * *

³² Dve šali, za ilustracijo: "Američani so poslali v vesolje raketo. V njej so bili trije prašiči in Mujo. Iz centrale dajajo navodila: "Prva svinja: preveri pritisk, gorivo in hitrost; druga svinja: preveri temperaturo in atmosferske motnje; tretja svinja: opazuj položaje planetov in sonca. Mujo: ti pa nahrani svinje in se ne dotikaj ničesar!" (Stereotip govori o tem, da je Bosanec neizobražen, neumen, še bolj umazan, primitiven in ruralen, kot sami pujsi ...) "Kaj bere Bosanka, ko ima pred seboj prazen list papirja? Odg: svoje pravice" (Pripisovanje šovinističnega ravnanja z ženskami spada v diskurz strukturno močnejšega, ki je skoraj vedno visoko genderiziran).

Po navedbah informatorjev je z novo zakonodajo o delu nekako olajšano življenje, saj imajo možnost poiskati si zaposlitev. Vendar pa to ne velja za starejše ljudi, ki težje delajo. Država bi morala za te ljudi poskrbeti individualno, ne pa obravnnavati jih paketno. Pričakovali bi neko obliko socialne podpore, npr. stanovanj z neprofitno najemnino, kar jim je sprva tudi bilo obljubljeno; t.i. socialnih stanovanj tako ali tako ne morejo zahtevati, ker nimajo državljanstva.

KAKO SE TOREJ POČUTIJO BEGUNCI V SLOVENIJI?

A: Ali bi lahko za sebe rekel, da si se integriral v Slovensko družbo?

Im2: [*Dolg trenutek tišine*] Po mojem, da lahko. Tišina. Zato, ker meni to nič ni tuje. Ne vem, včasih sem pa ful imel občutek, da mi je to tuje, kakšne navade.

A: Kaj ti je bilo najbolj drugače, recimo?

Im2: Najbolj drugač mi je bilo, ko sem pršu, vse mi je bilo v primerjavi dol, z mojim bivšim okoljem, tu je bilo vse urejeno. Ne vem, jaz sem bolj tko navajen, ciganluka, kak se reče [*se smejeva*]. A najboljš sem to vidu, ko sem šel enkrat v letalo iz Sarajeva nazaj v Ljubljano. Ko prideš tam itak, pri letališču tam se je tud streljalo in ful zdaj neki delajo. Pa tam je vse razmetan. In prideš tam na Brnik na Gorenjsko, tam vse bajte vse uno, in tist, ful čisto. Če greš pa, če se furaš pa dost postopoma, če greš čez Hrvaško, pa se pač stopnjuje do tu, tko, da ne opaziš to. Pa na začetku sem opazil. To. Pa potem kakšne navade, take, ljudi. [*Tišina*] Ne vem zdaj točno dober primer, ampak sem pač videl kakšne ...

SKLEP

V članku smo poskušali skozi analizo neintegracije beguncev in občutka tujstva, ki se je izoblikoval na osnovi uradnega in neuradnega izključevanja, prikazati položaj, v kakršnem v Sloveniji živijo ljudje, nekdanji vojni begunci iz Bosne in Hercegovine.

Osrednji problem, ki zadeva današnji položaj beguncev, je njihova integracija v večinsko družbo. Veliko ljudi, ki so pred vojno pribežali v Slovenijo, se je nekako "ujelo" tu. Možnost preselitve nazaj v Bosno je bila dolgo časa nemogoča zaradi varnostnih razlogov, še vedno pa je na nekaterih področjih, predvsem v vzhodni Bosni, nemogoča zaradi tamkajšnjih socialnih in ekonomskih razmer.

Preselitev v katero izmed drugih zahodnoevropskih držav je za begunce zaradi evropskih restriktivnih migracijskih politik prav tako nemogoča. Preostane

torej le tretja možnost – še naprej živeti v Sloveniji in se integrirati v slovensko družbo. Slovenska oblast in večinski del javnosti sta namreč bosanske begunce na začetku sprejeli z občutki solidarnosti, vendar sta jih kmalu, potem, ko se je pokazalo, da bodo v Sloveniji ostali daljši čas, začeli enačiti s tujci, ki s Slovenijo nimajo nobene zgodovinske in politične vezi.

Slovenija je že v šestdesetih letih 20. stoletja postala država imigracije. Vendar se država takrat s samo integracijo ni preveč ukvarjala, ker je šlo v tedanjih razmerah pač za notranje ekonomske migracije. Migracije je razumela predvsem v kontekstu ekonomije in trga delovne sile. Danes pa integracija ne pomeni več samo napisati integracijskega zakona; potreben je, kot pravi Zavratnik Zimic (2003), širši etični konsenz družbe, s čimer bodo zaživele strategije medkulturne komunikacije. Prav dekonstrukcija tujosti in preseganje arbitrarnosti populističnih prezentacij “tujca” kot osrednje figure sodobnosti bi moral biti eden temeljnih elementov integracijskih politik.

Medkulturna komunikacija, medkulturno učenje in participacija imigrantov v novih družbah skozi ekonomsko, pravno, socialno, kulturno in politično integracijo lahko vodi k premagovanju diskriminacij in ksenofobije. Integracija imigrantov pa ni pomembna samo za imigrante same, temveč za celotno družbo, v katero se ti vključujejo. Naslovnik integracijskih politik je celotna družba, ki bi morala stremeti po “premiku od integracijskih politik za imigrante k politikam skrbi”, ki v “osrednje postavljajo vprašanje norm in vrednot, družbene solidarnosti, doseganja kohezije in aktivnega političnega delovanja” (Zavratnik Zimic 2003).

Večina t.i. oseb z začasnim zatočiščem, ki so ostale v Sloveniji, so pridobile status oseb s stalnim prebivališčem, ki jim omogoča možnost zaposlovanja, šolanja, zdravstvene oskrbe in socialne pomoči. Vendar je njihova integracija v večinsko družbo še vedno šibka, saj bi bilo potrebno zakone, ki urejajo integracijo, implementirati v skladu s sedanjo situacijo beguncev, ki pa je posledica dogajanja zadnjega desetletja. Občutek družbene izključenosti in občutek tujosti zato ostajata, ti ljudje pa ostajajo na družbenem robu.

REFERENCE:

- Al-Ali, Nadje, Richard Black, Khalid Koser, 2001, The Limits to Transnationalism: Bosnian and Eritrean Refugees in Europe as Imaging Transnational Communities. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24, št. 4, July 2001, str. 578-600.
- Brettell, Caroline B. in James F. Hollifield, 2000, Migration theory. Talking across disciplines. London: Routledge.
- Brettell, Caroline B., 2000, Theorizing Migration in Anthropology, The Social Construction of Networks, Identities, Communities, and Globalscapes, str. 97 - 135. V: Brettell, Caroline B. in James F. Hollifield, 2000.
- Bringa, Tone, 1995, Being Muslim the Bosnian Way. Identity and Community in a Central Bosnian Village, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Castles, Stephen in Alastair Davidson, 2000, Citizenship and Migration. Globalisation and the Politics of Belonging. New York: Routledge.
- Čičak-Chand, Ružica, 1999, Islam i muslimani u Hrvatskoj. Skica stvaranja muslimanskog/bošnjačkog sociokulturnog prostora. *Migracijske teme*, Časopis za izraživanje migracija i narodnosti, leto 15, št. 4, Zagreb.
- Čičak-Chand, Ružica, 1999, Islam, etničnost i država: Balkan. *Migracijske teme*, Časopis za izraživanje migracija i narodnosti, leto 15, št. 3, Zagreb.
- Doupona Horvat, Marjeta, Jef Verschueren, Igor Žagar, 2001, Retorika begunske politike v Sloveniji: pragmatika legitimizacije., Ljubljana: Mirovni inštitut, 2. izdaja.
- Dragoš, Srečo, 2003, Islam in suicidalno podalpsko pleme. *Monitor nestrpnosti*, Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 02, Ljubljana: Mirovni inštitut.
- ECRI: Evropska komisija za boj proti rasizmu in nestrpnosti, Drugo poročilo o Sloveniji, december 2002.
- Glick Schiller, Nina, Ethnic Groups are Made, Not Born: The Haitian Immigrant and American Politics, str. 23 - 35. V: Hicks, George in Philip Leis (ur.), 1977.
- Harrell-Bond, Barbara E., 1996, Report to the Government of Slovenia, Refugee Studies Programme, Oxford (tipkopis).
- Hicks, George in Philip Leis (ur.), 1977, Ethnic Encounters: Identities and Contexts. Wadsworth, California: Belmont.
- Jurišević, Mojca, 1997, An Analysis of Refugee Children's Response on Their Feelings and Attitudes. V: Mikuž Kos, Anica et. al., 1997.

- Kuzmanič, Tonči A., 2002, Rasizem in ksenofobija, ki da ju v Sloveniji ni. V: Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti 01, Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lipovec, Bojan, 1999, Begunska politika v Sloveniji, str. 30 – 45. V: Vrečer, Natalija, 1999.
- Lipovec-Čebren, Uršula (ur.), 2002, V zoni prebežništva. Antropološke raziskave prebežnikov v Sloveniji. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Meier, Viktor, 1996, Zakaj je razpadla Jugoslavija? Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Mežnarič, Silva, 2003, Prisilne migracije v letu 2002: zapuščina devetdesetih. V: Pajnik, Mojca in Simona Zavratnik Zimic (ur.), 2003.
- Mikuž Kos, Anica et. al., 1997, They Talk We Listen. Ljubljana: Center for Psychological Help to Refugees – Slovene Foundation.
- Moličnik, Vesna, 1999, Institucija boga v izkustvu begunstva. V: Vrečer, Natalija (ur.), 1999.
- Pajnik, Mojca in Simona Zavratnik Zimic (ur.), 2003, Migracije – globalizacija – Evropska unija. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pajnik, Mojca, Petra Lesjak-Tušek in Marta Gregorčič, 2001, Immigrants, Who are you?, Research on Immigrants in Slovenia. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pašić, Ahmed, 2002, Islam in muslimani v Sloveniji. Sarajevo: Emanet.
- Poulton, Hugh in Suha Taji-Farouki (eds.), 1997, Muslim Identity and the Balkan State London: Hurst & Co.
- Poulton, Hugh, 1997, After Dayton. Str. 232 - 242. V: Poulton, Hugh in Suha Taji-Farouki (eds.), 1997.
- Said, Edward, 1995[1978], Orientalism, Western Conceptions of the Orient. London: Penguin.
- Simsek-Caglar, Ayse, 1994, "The myth of return" and liminality. Str. 73 – 113. V: German Turks in Berlin: migration and their quest for social mobility. Doctoral thesis, Department of Anthropology, Montreal: McGill University.
- Todorova, Marija, 2001, Imaginarij Balkana. Ljubljana: ICK.
- Toš, Niko (ur.), 1999, Raziskava SJM 1992/2, Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990 – 1998, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Vrečer, Natalija (ur.), 1999, Vsakdanje življenje beguncev v Sloveniji. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

- Vrečer, Natalija, 1996, Glasovi begunk: etnografski vidik vsakdanjega življenja v begunskem zbirnem centru. *Delta*, 1996/1-2.
- Vrečer, Natalija, 1999, Smrt in žalovanje v Begunstvu: Bošnjaki, Bošnjakinje v Sloveniji. *Etnolog*, 1999/1.
- Vrečer, Natalija, 1999, Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Vrečer, Natalija, 2001, Ali je koncept človekovih pravic relevanten za antropologijo? Primer beguncev in begunk v Sloveniji. *Glasnik SED*, 41/1, 2, str. 52-54.
- Vrečer, Natalija, Human Costs of Temporary Refugee Protection: The Case of Slovenia. www.iwm.at/publ-jvc/je-10-04.pdf (pristop 15.1.2004).
- Wight, Ellen, 2000, Bosnians in Chicago: Transnational Activities and Obstacles to Transnationalism. Sussex Migration Working Paper št. 2, Sussex: Centre for Migration Research.
- Zavratnik Zimic, Simona, 2003, Etika skrbi v migracijskih politikah. *Teorija in praksa* 2003/40, str. 1143 - 1154.